

نظرس

حسن نراقی

دانش و هنر میباشد و نیز قبیله‌ای تازی‌تبار از قوم حمدان اهل زمین در آن نواحی جای دارند. و این دو بخش بمنزله حدیث میان حوزه‌های عمال قم و اصفهان.

و نویسندگان دیگر قدیم هم مانند سمعی در کتاب انساب و یاقوت در معجم البلدان نظرس را بعنوان (بلیده) یعنی شهری کوچک از نواحی یا اعمال اصفهان خوانده‌اند و فیروزآبادی نیز در کتاب قاموس مینویسد: نظرس شهرست بین قم و اصفهان. بطور کلی در این مآخذ هر کجا راجع بیکی از دهات و قراء کاشان یا نظرس گفتگوئی بمیان آمده بدون تفاوت آنها را جزئی توابع اصفهان می‌شمارند مانند آنکه یاقوت قین را هم گویند:

(قریه‌ایست از قراء کاشان از نواحی اصفهان). همچنین در باره طرق نیز که از توابع مهم نظرس است گویند (قریه من اعمال اصفهان قرب نظرس شبه بلده).

در برخی از مآخذ جغرافیائی قدیم نیز بمناسبت همجواری بودن کوه کرکس با قصبه نظرس نام آن برده شده چنانکه مقدسی کرکس کوه را بلندترین کوه‌های کویر لوت شمرده و اسطخری گویند: کرکس کوه و سیاه کوه پناهگاه راهزنان بوده و در یکی از دره‌های کرکس کوه چشمه آبی موسوم به (آب بنده) بوده که از شکاف سنگی در میان صخره‌ها بیرون آمده است. و حمدالله مستوفی درباره کرکس کوه مینویسد:

(کوهی است بحدود شهر نظرس و یا هیچ کوه پیوسته نیست. دورش ده فرسنگ است. کوهی سخت بلند است و از

آثار و ابنیه مهم تاریخی، مردان بزرگ و نامور و نمونه‌های زندگای از آداب و سنن و لباسهای باستانی ایران. سابقه تاریخی:

حمدالله مستوفی در کتاب ترحم القلوب گویند: (نظرس از اقلیم چهارم است. شهری وسط و قریب سی پاره دیه از توابع آن. حقوق دیوانی آن ده تومان و دو هزار و پانصد دینار است.)

ناگفته نماند که یک تومان مغولی زر برابر با ده هزار عدد مسکوک دینار طلا بوده است.

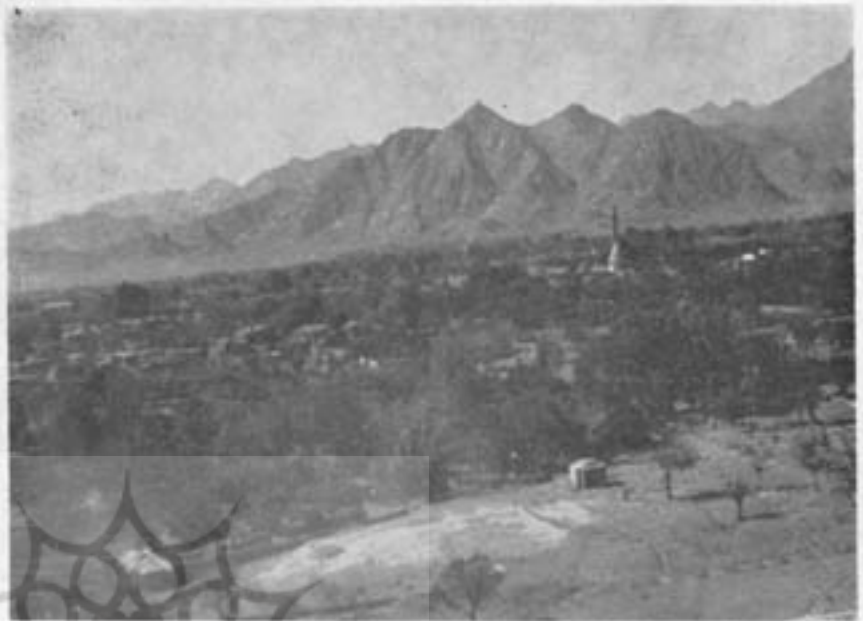
از بقایای آثار و علائم تاریخی نظرس معلوم میشود که این ناحیه در ادوار مهم تاریخ ایران مانند زمان ساسانیان و اجد اهمیت و مورد توجه بوده است.

در قرون اولیه اسلامی که کلیه روستاهای حدود نظرس و کاشان تا قریه راوند تابع حوزه امیرنشین اصفهان بوده جغرافی‌نویسان آن عهد مجموع قراء و آبادیهای این منطقه وسیع را بدو بخش سردسیر و گرمسیر تقسیم و نامگذاری کرده‌اند. چنانکه ابن رسته اصفهانی در کتاب «اعلاق النسیه» تألیف سال ۲۹۰ هجری در ضمن شرح روستاهای اصفهان می‌نویسد:

(ولهامن الرساتیق . . . روستاقا سردقاسان و جرم قاسان. فیهما اشراف من الدهاقین و قوم من العرب من اهل الیمین من حمدان و هما الحدین علی اسیهان و قم . . .)

یعنی از جمله روستاهای اصفهان دو بخش سردسیر و گرمسیر است که جایگاه آزار مردان والا گهر و خداوندان

راست : منظره عمومی شهر نطنز و هوشته از ایوان بقعه بی بی رقیه
چپ : بقایای آتشکده با چهارطاقی عصر ساسانی در نطنز - (نقل از آثار ایران گدار)

۵۶۹) از مشایخ نام آور واقعات مشهور تصوف . مرشد و استاد
شیخ عزالدین محمود نطنزی کاشانی (درگذشته ۷۳۵) عارف
و محقق و مؤلف کتابهای مصباح الهدایه و شرح عارفانه بر قصیده
ابن فارض و غیره و محمد بن احمد نطنزی از محدثین مشهور .
سید حسن بن حسین الحسینی مشهور بمسید واقف (درگذشته ۸۵۹)
از عرفای اواسط قرن نهم هجری .

از پیشوایان بزرگ روحانی : مانند حاج ملا احمد نطنزی
و فرزندان وی میرزا ابوتراب (که در فنون معقول و ریاضیات
استادی مسلم بود) و حاج ملا محمد حسین معروف بحجة الاسلام
نطنزی کاشانی و فرزند دیگر وی حاج ملا محمد حسن از اقطاب
سلسله دراویش شاه نعمت الهی .

از جمله وزراء و مستوفیان : خواجه قاسم . مستوفی
دیوان شاه طهماسب صفوی . خواجه امیر بیك از امرای دربار
شاه طهماسب که در علم ترسل و شیوه نویسندگی و حسن خط
نظیر نداشته است . میرابوالعالی برزرودی نطنزی ، وزیر
حضور و مجلس نویس شاه عباس اول .

۱ - (طرق . مدینه بقرب اسپهان لاهلاید باسطة فی آلات المستظرفه
من العاج والابنوس یحمل منها الی سایر البلاد کل آله طریفة یعجز عن
منها مشاع غیرها من البلاد .)
(صفحه ۲۷۳ کتاب آثار البلاد اخبار العباد)

بلندی کرکس بفرزش نمیرود و بدین سبب بدین نام مشهور
است .)

اما زکریای قزوینی (درگذشته سال ۶۴۲ هـ) در کتاب
آثار البلاد و اخبار العباد نظیر همان اوصافی را که از کاشی سازان
شهر کاشان و کمال مهارت و شهرت آنها را در این فن بیان کرده
عینا در وصف مثبت کاری روی چوب برای اهالی طرق که از
توابع نطنز است نموده و میگوید :
طرق آبادی معتبر است نزدیک بامقنن که اهالی آنجا
در ساختن آلات و ادوات طریقه از عاج و آبنوس کمال مهارت
را دارند ، بطوریکه مصنوعات و آثار هنری آنها که در هیچ
نقطه دیگر نظیرش ساخته نمی شود برای فروش ببولایات دور
و نزدیک هم حمل میگردد .

بزرگ مردان و مشاهیر تاریخی :

در قرون اسلامی نطنز مهد پرورش مردان بزرگ و مشاهیر
تاریخی در علوم و فنون گوناگونی بوده است از آن جمله :
ادیب نطنزی ، ابو عبد الله حسین بن ابراهیم بن احمد ملقب به
بدیع الزمان (درگذشته سال ۴۹۷ هجری) مؤلف کتابهای
دستور اللغه و کتاب الخلاص در لغت عربی بفارسی و حفید او
ابوالفتح محمد بن علی نطنزی (درگذشته در سال ۴۹۷) در ادبیات
عربی و فارسی . و شیخ نورالدین عبدالسمد نظری (درگذشته

ایوان بزرگ جنوبی
مسجد جامع نطنز

وقایع سال ۱۰۱۶ و هنگام عزیمت شاه از کاشان بسوی
اصفهان در روزنامه پاتاریخ عباسی خود مینویسد :

(صباحش روانه اصفهان شدند و چون بیابغ تاج آباد که
از مبدعات کلب آستان علیست و در آن عمارت عالیست مشتمل
بر انهار و آبشارها و درختان سرفلک برکشیده و حوض بی
عالی و نفیس رسیدند و بازانان مطربه خوب صورت که با تحف
و هدایا و اسباب طرب چند روز بود انتظارمقدم میکشیدند
نشسته و بساز و صحبت مشغول شدند .)

همان نویسنده بار دیگر در سال ۱۰۱۸ هنگام رفتن
شاه عباس بسوی کاشان گوید .

(چون نزول به تاج آباد نطنز فرمودند در تاج آباد چشم
رئیس شکرالله طرغی را کور کردند بسبب زیادتی و ظلمی که
بر عیت کرده بود و توقف سه روز بجهت سیروشکار بود و
بدین کان سنگ مرمر جدید رفتند)

وضع کنونی :

اکنون نطنز یکی از شهرستانهای تابع استان های
مرکزی و اصفهان بشمار میرود که دارای ۵۵ قریه و دونوع آب
و هوای مختلف میباشد . بدینگونه که ۲۱ قریه سمت مغرب
و جنوب که در دره های کوه کرکس واقع گشته هوای آنها
کوهستانی و سردسیر است^۲ . بقیه قرائیکه در همواریهای طرف
شرق و شمال واقع است دارای هوایی معتدل میباشد . جمعیت

۲ - کوه کرکس مرتفع ترین قله سلسله جبال مرکزی (یا کوه رود)
میباشد که ارتفاع آن ۳۵۹۵ متر است .

محمود ابن هدایت الله افوشتهای نطنزی مؤلف کتاب
نقاوت الآثار فی ذکر الاخبار در وقایع دوره سلطنت شاه عباس اول .
هنرمند و ذوفنون . میرزا سلمان حسابی نطنزی معاصر
شاه عباس اول و شاگرد هنرمند او مولانا افضل دوتاری (اهل
قریه اوره) که در فن موسیقی و ادوار سرآمد سازنده های
آفاق بود .

تفرجگاه سلاطین صفویه :

قصبه نطنز و مزارع آن تا قبل از خشکسالی اخیر از ۲۵
رشته قنات و چشمسارها مشروب میشده ولی بقراریکه پاره ای
از مآخذ متذکر شده اند نطنز در قدیم ایام دارای چهارصد
رشته قنات بوده است .

در عهد سلاجقه و صفویه خطه نطنز یکی از دو شاهراه
مهم پایتخت و در مسیر آمد و رفت های بسیار قرار گرفته و نیز
بواسطه آب و هوای مطبوع و وضع جغرافیائی آن از جمله
تفرجگاههای پادشاهان و شکارگاه آنان بوده است .

بدین جهات علاوه بر کاروانسراهای بزرگ عمومی که
در فواصل این راه برای توقف و آسایش کاروانیان آماده بود
در نقاط متعدد و خوش منظر آن نیز کاخهای شاهانه و باغ و
بستانی با صفا ساخته و پرداخته بودند . چنانکه اسکندربیک
منشی مؤلف عالم آرای عباسی در ذکر (آثار خیر و انشاء و
احداث عمارات شاه عباس) مینویسد :

(در نطنز . باغ تاجا با دمع عمارات درکاه و بالاخانها و
حمام و غیره و باغ عباس آباد مابین نطنز و کاشان) . و
همچنین ملاجلال یزدی منجم مخصوص شاه عباس اول در بیان

کل نظنز . در حدود ۲۸۷۹۱ نفر در ۷۱۷۳ خانوار^۳ .
 قصبه که مرکز و حکومت نشین نظنز است در دامنه شرقی
 کوه کرکس و جمعیت آن ۴۳۴۸ نفر در ۱۰۹۴ خانوار میباشد .
 و طول جغرافیائی آن ۵۱ درجه و ۵۴ دقیقه و ۳۰ ثانیه
 است .

و عرض ۳۳ درجه و ۳۱ دقیقه و ۳۰ ثانیه .
 ارتفاع آن نسبت به سطح دریا معادل ۱۳۷۲ متر است
 در نظنز معادن ذغال سنگ ، مس و تفره نیز یافت میشود .
 مردم آنجا از حیث روحیه بواسطه پرورش در آب و
 هوای خوش و معتدل عموماً کارکن و فعال ، خوشرو و ملایم
 و با محیط خود سازگارند .

مشاغل عمومی و صنایع محلی

حمله نظنز با آبادیهای متعدد آن که یکی از مناطق
 بیابانی مهم و از نواحی سرسبز و خوش آب و هوای مرکز ایران
 بشمار میرفت اکنون بر اثر خشکسالی و عدم بارندگی در سالهای
 اخیر نه تنها طراوت و سرسبزی خود را از دست داده بلکه
 بواسطه خشک شدن قنات و چشمسارها باغات و اشجار میوه دار
 آن از بین رفته است . و اگر مختصر زراعت و آبادی هم در
 پاره ای از نقاط آن بچشم میخورد بوسیله حفر جاههای عمیق
 و نیم عمیق است که آب آنها نیز سال بسال پائین تر میرود .
 از اینجهت بر زرگران و دهقانان هم باغ و زمین های بایر خود را
 رها کرده و اغلب به تهران رو آورده و متواری گشته اند و کسانی
 هم که در محل خود مانده اند از راه قالی بافی که یگانه کسب
 و کار عموم اهالی است اعاشه میکنند . ولی خوشختانه یک
 صنعت مهم محلی آنجا در حال نشوونو و پیشرفت میباشد و آن
 کارخانه چینی سازیست که آینده درخشانی را نوید میدهد .

آثار تاریخی نظنز

چون سابق بر این قصبه نظنز در کناری یکی از راههای
 فرعی کاشان باصفهان واقع شده بود مسافری و جهانگردان این
 حدود از جاده کوهستانی قهرود و سوه که تا هنگام احداث
 جاده های عرابه رو بمنزله شاهراه جنوب ایران بود آمد و شد
 می نمودند . از این رو در سفرنامه های آنها از نظنز و آثار و ابنیه
 تاریخی آن چندان گفتگویی سودمندی بمیان نیامده است . تا
 آنکه در سال ۱۸۹۳ میلادی (برابر با سال ۱۳۱۱ قمری)
 سربرسایکس انگلیسی پس از بازدید ابنیه تاریخی آنجا مینویسد:
 (مسجد نظنز از ابنیه اسلامی است و تصور میرود بعضی از
 کاشی های زیبایی که فعلاً زینت بخش موزه سوت کیستن
 می باشد متعلق باین مسجد بوده که در سال ۷۱۵ هجری بنا شده .

۳ - مطابق آخرین سرشماری عمومی سال ۱۳۴۵ .

۴ - نمونه مصنوعات نفیس کارخانه چینی سازی آقای علی قصابی
 نظنزی در نمایشگاه صنایع دستی وزارت اقتصاد در تهران میباشد .

نمای مناره و گنبد مقبره شیخ عبدالصمد

چندتن از سیاحان قدیم که از نظنز عبور کرده اند و یکی از آنها
 امروزی بوکنتارینی که ۱۴۷۴ میلادی (۸۷۹ قمری) از آنجا
 گذشته است میگوید . (نظنز در جلگه واقع شده که تا کستان
 زیاد دارد) .

آشکانه نظنز شماره ثبت ۱۸۷

یا بنائی از عهد ساسانی . در حوالی مسجد جمعه میان باغ
 و ملک شخصی بنام امام سکوئی با ارتفاع دو متر از سطح زمین
 آثار عمارات مختصر ولی جالب توجهی دیده میشود که از
 جهت ظرافت و تناسب ستونها شباهت کاملی بابنیه دوره ساسانی
 دارد . چهارستون از هفتستون اولیه و یک طاق از چهارطاق
 آن برپا و بجا مانده و بقیه فروریخته و خراب شده است . و
 نیز دو طاقچه از چهارطاقچه ای که سطح مربع بنا را به طاق

فوقانی گنبد اتصال میدهد باقی میباشد . ابعاد هر يك از اضلاع خارجی بنا ۱۱/۳۵ متر وضع داخل بنا ۷ متر طول دارد . دهانه هر طاق ۵/۶۹ متر است . اصل بنا با سنگ لاشه که روی آن کج مالیده اند ساخته شده .

مسجد جمعه

شماره ثبت قانونی ۱۸۸

در این مکان مجموعه ایست از چندین ساختمان که بنای اولیه آن را در زمان الجایتو خدایند و پسرش ابوسعید بهادرخان بدینگونه احداث نموده اند .

۱ - مسجدی که قسمت های مختلف آن از سال ۷۰۴ تا ۷۰۹ هجری پایان رسیده است .

۲ - بقعه شیخ عبدالصمد بتاریخ ۷۰۷ هجری .

۳ - ایوان جلوخان خانقاه در سال ۷۱۶ و ۷۱۷ (ولی اصل خانقاه ویران گشته و اثری از آن باقی نمانده) .

۴ - مناره ای که تاریخ اتمام آن سال ۷۲۵ هجری میباشد .

مسیو گدار درباره بنای مسجد پس از بررسی های دقیق خود چنین گوید :

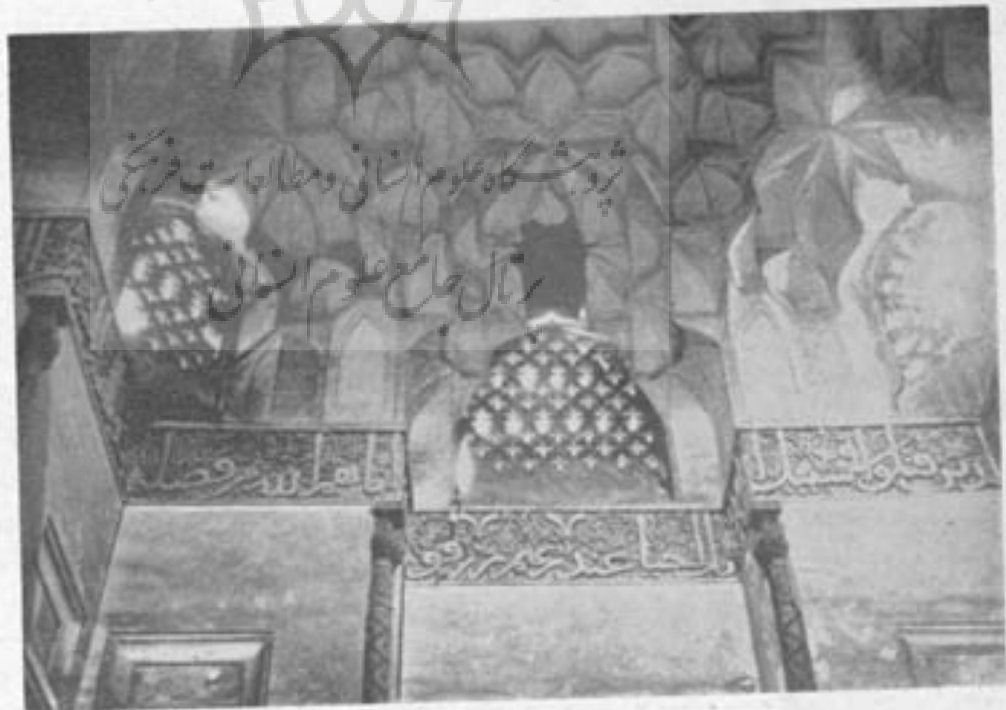
۱ - مسجدی که نسبتاً از خرابی محفوظتر مانده مرکب است از شبستان هشت ضلعی گنبدداری که مشرف بر صحنی است که چهار ایوان دارد اضلاع صحن را دهلیزها و نمازخانه های مختلف بهم متصل میسازد . این مسجد از سمت شمال و مشرق و جنوب محدود است : بکوچه باریکی که چون بدخل بزرگ مسجد و مقابل مناره و درگاه خانقاه میرسد وسعت یافته مدخل

بمیدان کوچکی میگردد . در سمت غرب ویرانه خانقاه دیده میشود که محدود بر اسی میگردد .

مسجد سمندخل دارد یکی جنوبی و دوشمالی . مدخل های سمت شمال با سطح حیاط برابر است ولی معبر جنوبی عبارت از دهلیز وسیع با دوازده پله بلند است . ارتفاع این دوازده پله حاکی از اختلاف سطح صحن و سطح کویچه است که در جلو مدخل جنوبی واقع است . بهمین جهت قسمتی از شبستان مشمن مذکور در خاک کنده شده است . صحن مسجد فضای مربعی است بطول ۱۴/۰۶ متر . عرض هر يك از ایوانها به نسبت اهمیت موقع آن در طرح بنا متفاوت شده است . ایوان جنوبی که در جلو شبستان است ۶/۵۰ متر درهنگه دارد و ایوانی که در برابر آن یعنی در سمت شمال افتاده دارای ۵/۸۸ متر عرض است و دو ایوان دیگر ۵/۲۸ متر دهانه دارد و پهنای شبستان هشت ضلعی یعنی فاصله هر دو ضلع متقابل آن ۸/۴۶ متر است .

از جمله نکات معماری که نظیر این بنا آنستکه شبستان بر روی محور صحن و ایوانهای شمالی و جنوبی واقع نگشته است و در قسمت وسط دیوار عقب ایوان جنوبی نیز از نظر ناماسازی محراب دیگری ساخته اند . بعقیده آندره گدار چون علاقه و احترام معماران ایرانی بمحور ساختمانی چه در قدیم و چه در زمان حاضر مسلم است بنا بر این انحراف محراب در این مسجد یا محراب مقبره شیخ عبدالصمد که در جنب آن ساخته شده دلیل بر آنستکه مجموعه این ساختمان در یک زمان و روی طرح

۵ - ر . ش . ۴ ، ص ۳۵ و ۳۶ ج ۱ کتاب آثار ایران .

گوشه ای از کتیبه و طاق مقرنس کاری بقعه شیخ عبدالصمد نظری

راست: غرفه ست چپ داخل خانقاه وبقعه شیخ عبدالصمد که قرنه آن نیز عملاً در طرف راست و مقابل آن ساخته شده است چپ: قسمت بالای محراب آرامگاه شیخ عبدالصمد - بوزره ویکتوریا و آلبرت لندن

بیته بنی الله له بیتانی الجنة .

کتابه محمدرضا الامامی

۳ - بر کتیبه گچی هلال ایوان شمالی مسجد بخط ثلث سفید بر متن لاجوردی این آیات قرآن نوشته شده: (انما یعمر مساجد الله من آمن بالله والیوم الآخر واقام الصلوة و آتی الزکوة ولم یخش الا الله فعی اولئک ان ینکونوا امن المهتدین . اجعلتم سقایة الحاج وعبارة المسجد الحرام کمن آمن بالله والیوم الآخر وخالطه فی سبیل الله لایستون عند الله والله لایهدی القوم الظالمین .^۲ فی سنه سبع و سبعمائت (۷۰۷ هجری)

از مفهوم آیات این کتیبه چنین بر می آید که تاریخ آن متعلق به تعمیر و نقاشی ایوان بوده است .

۴ - بالای یکی از درگاههای ایوان شمالی این اشعار بخط نستعلیق سفید بر متن قهوه ای رنگ گچ بری شده است :

صفحه روح فزائی که هر آنکس دیدش
دل ز کیفیت آن صافی و نورانی شد
کرده گچ کاری این ایوان غضنفر مهدی
آنکه توفیق حشش ... ارزانی شد

۶ - آیه ۹ و ۱۰ از سوره جمعه منی بر لزوم اجابت دعوت برای نماز جمعه و آیه ۱۱۴ سوره هود .

۷ - آیات ۱۸ و ۱۹ از سوره دهم (توبه) .

ونقشه جامع و واحدی انجام نگرفته است .

در میان صحن مسجد پندهای و سیمی است که بکنار قنات میرسد .

اصل بنای مسجد با آجر ساخته و با آهک پوشیده شده است. در ایوان شمالی زیر پایه طاق پاره ای خطوط رنگی بنظر می آید که از بقایای خطوط نسخی کتیبه قدیمی بوده است .
کتیبه ، درهای قدیمی والواح سنگنشته مسجد :

۱ - بر کتیبه سردر جنوبی مسجد با حروفه میثاقی فیروزه رنگی بر زمینه آجری و بطرز زیبائی چنین کنده شده است :

(بسم الله الرحمن الرحیم امر بعمارة المسجد فی المسجد المولی المعظم والمصاحب الاعظم دستور معالک العالم المهد قواعدا الخیر والکرم خواجه زین الدین والوالدین خلیفۃ بن الحسین الماستری بمساعی الصدر المعظم شمس الدین محمد بن علی التطنزری فی سنه اربع و سبعمائت) .

۲ - در ایوان شمالی مسجد کتیبه گچی قرآنی است که بخط ثلث سفید بر متن لاجوردی نقاشی کرده اند و پس از آیاتی چند از قرآن چنین نوشته شده :

(قال البنی صلی الیه علیه وآله یا علی الائمة بعدی اثنی عشر اولهم انت و آخرهم القائم الذی یفتح الله علی یدیہ مشارق الارض و مغاربها قال من کان القرآن حدیثه و المسجد

سر در خانقاه و بقعه شیخ عبدالصمد
ویایه مناره

والمهدی صلوات الله وسلامه علی نبینا وعلیهم اجمعین) .
(انعام این در تاریخ سنه اثنی و سبعین و تسعمائه شد و نصب
این در تاریخ شهر ذی الحجّة الحرام سنه اثنی عشر و الف) .
در قسمت پائین در بخط ثلث برجسته نوشته است .
(وقف کرد استاد علی بن استاد حسین نجار نطنزی بسمی و
عمل خود این در را مع چهار حجّه از جمله سی و شش حجّه
عمارخانه واقعه در جنب چهار سوق جنب بلده مزبوره بر مسجد
جامع بلده که اجاره آن صرف روشنائی مسجد . . .)

۷- برستون سمت چپ ایوان جنوبی مسجد سنگبسته‌ای
بطول ۵۰ و عرض ۲۵ سانتیمتر نصب شده که بخط نستعلیق این
مضمون روی آن حجاری شده است .

(بنای تعمیر و سفید نمودن مسجد جامع بسمی عالی حضرت
فصیلت و افادت پناه مولانا محمد باقر دعاوندی و سلالة السادات
و النجباء حاجی میرا بر ابراهیم الحسینی النطنزی با تمام رسید .
بتاریخ شهر ذی القعدة الحرام سنه ۱۱۷۸ کتبه محمد علی ابن
محمد سعید الحسینی النطنزی)

۸- لوحه سنگی دیگری نیز بر همین ستون نصب گشته
مبنی بر وقف بودن دو روز آب قناتین دستجرده نطنز بمصارف
لازمه مسجد با تاریخ ۱۲۵۹ ق .

۹- و برستون سمت راست ایوان جنوبی لوح سنگی
بخط نستعلیق و مضمون ذیل نصب نموده اند :
(بسم الله الرحمن الرحیم . بتوفیق حضرت جبار استاد حسین

همش کرد سفید از ره اخلاص چنان
که نجاتش دو جهان رحمت سبحانی شد
تا ز ابر کف دستش گهر فیض چکید
قدر و قیمت ز در و گوهر عمانی شد
فکرت و ذهن امامی بی سال تاریخ
چون گدایان بدر موسی عمرانی شد
پنج پنجه بکنند از بدویضا و بگفت
رو سفیدی وی از مهدی کاشانی شد

و بر کاشی‌های کف ایوان نیز نوشته شده :
(کارخانه حسن اسلامی نطنزی ۱۳۲۶) .
ساعی و یانی کاشی کاری این مسجد حضرت آقای حاج
سید نعمت الله مرتضوی امام جماعت نطنز
(رقم کریم پور نطنزی ۱۳۲۶ ق . ۱۳۶۶ ق)
۵- مسجد دارای در قدیمی کنده کاریست که برخی
از خطوط کتیبه آن از بین رفته و آنچه باقی مانده بدین قرار
خوانده میشود .

(. . . بن یحیی النطنزی تقبل الله عمل استاد . . . الاصفهانی
فی رمضان سنه خمس و عشرين و ثمانمائه) .

۶- بر در ورودی بمسجد کتیبه‌های زیر بخط نستعلیق
کنده شده :

(اللهم صل علی النبی و البتول و السبطین و زین العابدین
و الباقی و المصدق و الکاظم و الرضا و التقی و النقی و العسکری

نجار ولسد مظفر نطنزی بشرح وقتنامچه علیحدہ تمامت سے طاق از ممر قناتین دستجرده نطنز ویاغ وملك تابعه آنرا وقت مسجد جامع نطنز نمود که متولی آن هر ساله حاصل آنها را بعد از وضع موضوعات در وقتنامچه مزبوره صرف تعمیر و بویا و روشنائی مسجد مذکور نماید و خلاف کننده بعنت خدا گرفتار گردد و كان ذلك في ثامن شهر رجب سنة ثلاث و مائه و الف كتبه العبد الراجي اسكندر ابراهيم آبادي النطنزي (۱۱۰۳).

بقعه شيخ عبدالصمد نطنزی

بنای این بقعه با مسجد جمعه چنان مربوط و متصل میباشد که بنظر میآید مقارن یکدیگر یعنی در سال ۷۰۷ هجری ساخته شده ولی محور اصلی بقعه و محراب آن که با محور مسجد قریب به ده درجه انحراف دارد و همچنین زاویه مقبره بدلیلز مسجد که بسیار کج و معوج میباشد دلیل دیگریست بر آنکه هر دو بنا در یک زمان ساخته شده . گنبد کاشی کاری شده آن هرمی شکل هشت ضلعی است بنای مقبره مربع شکل

و هر ضلع آن ۵/۹۰ متر میباشد و دارای گنبد مقرنس کاری است که در کتیبه آن پس از آیاتی از قرآن نام مدفون و بانی بقعه و تاریخ بنا بخط ثلث زیباتی چنین گنجبری شده است .

(بسم الله الرحمن الرحيم . قل قادر و اعن انفسكم الموت ان كنتم صادقين و لا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء عند ربهم يرزقون فرحين بما آتاهم الله من فضله هذه القبة المشرفة مزار الشيخ الرباني نور العلة والدين عبدالصمد ابن علي الاصفهاني المقيم بنطنز امرينائها المصاحب الاعظم زين الدنيا والدين خليفة الماستري في سيع و سيعمانه) .

گنبد بقعه شيخ عبدالصمد هرمی شکل هشت ضلعی است که بريك بدنه آن بخط نسخ داخل تزیینات کاشی کاری گنبد نوشته است :

(ساخت این اسیر بتوفیق خدا

شيخ اسمعيل كلب مرعطي)

۸ - آیه های ۲ و ۱۶ و ۱۶۳ و ۱۶۴ سوره (آل عمران) .

کتیبه ثلث کاشی کاری زیر مناره

برستونهای دوطرف درگاه و درمیان دو کتیبه کاشی چهار لوح سنگ مرمر هریک بطول و عرض پنجاه سانتیمتر نصب شده که بر سه قطعه آنها صلوات چهارده معصوم بخط ثلث جلی حجاری شده و بر قطعه زیرین طرف چپ نیز نام واقف چنین نقر شده است .

(وقف ذلك خواجه نجم الدين ابن عماد في سنة ٩٢١) .
(عمل استاد حسین خراسانی کتبه الفقیر اسدالله الحسینی)
در قسمت داخلی درگاه بزرگ سردر کتیبه آجری دیگر است که بخط کوفی فیروزه‌ای آیاتی از قرآن (٢٧٣ و ٢٧٤ از سوره سوم) بر آن نوشته شده است .

و همچنین بر کتیبه‌های دو صفحه داخلی سردر که قرینه یکدیگر واقع گشته‌اند با خط کوفی فیروزه‌رنگ برجسته روی آجر ساده پس از سوره اخلاص جمله (مدق الله العظیم و صدق رسوله الکریم) نوشته شده است .

و بر ضریح جوی روی قبر کتیبه‌ای بخط ثلث بدین مضمون کنده شده است :

(عمل استاد حسین ابن استاد اسماعیل سرشکی النطنزی فی تاریخ سنه اربع و ستین و الف سنه ١٠٦٤ کتبه عبداللطیف) و بر لوح سنگی روی قبر شیخ چنین نقر شده :

(هو الغفور الرحیم الرحمن اللهم صل علی النبی والولی والحسین والحسین والعباد والباقر والصادق والجعفر والکاظم الموسی الرضا و التقی و التقی و العسکری و الحجة القائم محمد المهدي الهادي الغازي صاحب الزمان .

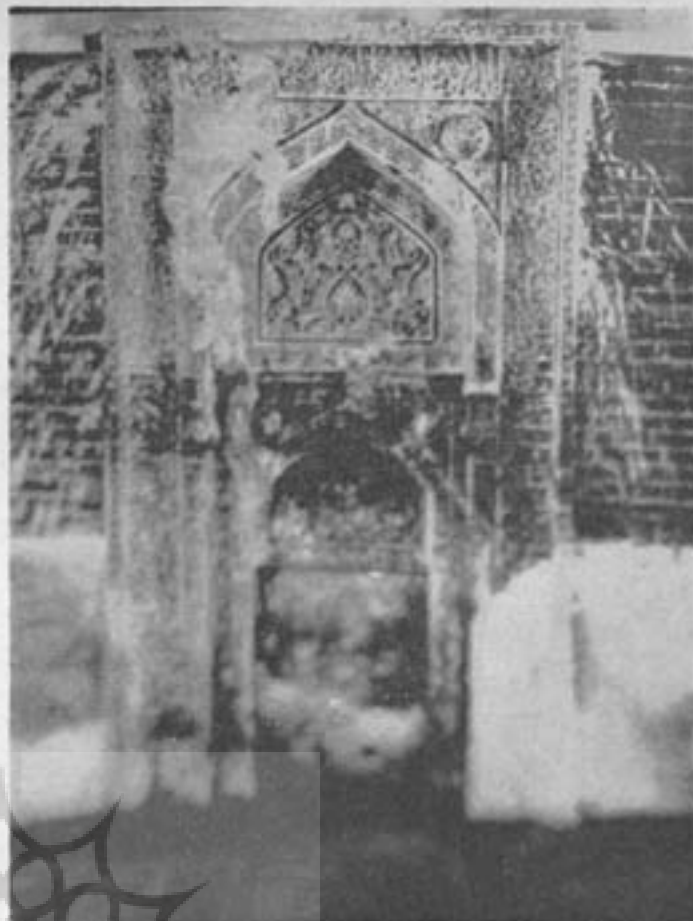
هت ممرروف داشت عصمت پناه صالحه خدیجه سلطان بنت شمس ملا در سنه ١٠٤٥ و این آثار خیر از او باقی ماند) روی قبر بساکشی های معمولی و متوسطی پوشیده شده است .

روی دیوار جنوبی بقعه محاذی صندوق قبر سابقاً محراب و مناره بزرگ کاشی میبائی از نوع محرابهای معروف کاشان در قرن هفتم هجری بوده است (مانند محرابهای علی بن جعفر در قم و بقیع حبیب بن موسی کاشان که اکنون در موزه ایران باستان است) که از محل و مکان خود کنده و ربوده شده و جای آن بطور وضوح نمودار میباشد .

مناره مسجد و خانقاه

مناره بلند این مسجد و خانقاه که از جمله زیباترین

٩ - محراب بزرگ و برجسته مقبره شیخ عبدالصمد و کاشی‌های گرانهای قدیمی از ارمه‌های بقعه که دارای تاریخ ٧٠٧ هجری و در نوع خود بسیار عالی و ممتاز میباشد در اواخر قرن گذشته سرت رفت و در تهران بفروش رسیده است ولی در حال حاضر این محراب و کاشی‌ها از تفیس موزه ویکتوریا و آلبرت لندن بشمار میرود . ر . ش به ص ٢٤ و ١٣٣ کتاب منابع ایران تألیف دکتر بهرامی و ص ٢٢ ش ٥٧ مجله هنر و مردم بقلم نگارنده .

محراب گچ بری مسجد کوچک میرنظر

و در لوحه دیگر کتبد .

(عمل ابراهیم بن اسمعیل بناء اصفهانی)

سردر خانقاه

در مدخل مشترک مسجد و مقبره شیخ عبدالصمد سردر مخصوصی برای خانقاهی ساخته شده که کتیبه زیبای آجری آن بخط ثلث برجسته بر متن کاشی‌های فیروزه‌ای بر سه طرف درگاه بدین مضمون خوانده میشود (بسم الله الرحمن الرحیم . امر بمقارة هذه البقعة الميمونة المباركة المصاحب المعظم وزير ممالك العالم مشيد مباني الخيرات المتوسل الى الله بانواع القربات اضعف عبادة الله المتفحش الى رحمته و رضوانه خواجه زين الدنيا والسيد شرف الاسلام والمسلمين خليفة بن الحسين بن علي الماستري تقبل الله خيراته وافاض السعادة والرحمة والمغفرة على اسلافه وذريته ثم وقفها خانقاهها على الفقراء الموفيه تقربا الى الله القديم وتبرعا لوجه الکریم بساعي شمس الدين محمد بن علي النطنزي في سنة خمس وعشرين وسبع مائة) .

در کنار کتیبه بزرگ و جلی سردر خانقاه حاشیه نازک فیروزه‌ای با خط کوفی بر زمینه سورمه‌ای رنگ بر سه طرف درگاه سردر جملات شهادتین بدین مضمون تکرار شده است .
(لا اله الا الله . محمد رسول الله . علي ولي الله) .

سمت چپ قسمت بالای سردر بیت‌السیاده والسعاده

تعلیق برزمینه کاشی سفید بدین مضمون نصب شده است^{۱۰}. ستایش یزدان پاکی را سزاست که اسان را بقوه عقل و علم بمعرفت خود نائل فرمود و درپرتو آن یکی از تکالیف اولیه ما را خدمات نوعیه مقرر داشته چنانچه باسنادناسته تاریخی مراجعه کنیم مشاهده مینمائیم که سابقین مابعد ازغلبه اسلام و پراکنده گی ایرانیان محض تجمع دادن آن بایک عالم روحانیت حقیقی بنام تصوف در زمان حضرت ثامن الائمه علیه السلام تقیه اتخاذ و برای پیشرفت مقصود تاثیرات مهمی در اعماق قلوب طالبان وادی عشق و محبت داده و در اثر آن مردان بزرگ نامی یا یک بزرگسگی فوق العاده توأم با روحانیت تجلی نمودند. از آن قبیل حضرت شیخ عبدالسمد ربانی نورالله مرقد الشریف است که در عصر خویش بی همتا و مثل بوده و گروه انبوهی در گرد آن حضرت پیروان عوار از آن قبیل خلیفه حسین ماستری که در آن زمان از هر جهت حتی از جهت تمول و ثروت هم بر همه برتری داشته و بنای این خانقاه که بزرگترین دلیل بر قوت قلب و وسعت صدراوست و در زمان حضرت شیخ بمناسبت ارادتی که داشته است نموده و مسجد جامع فعلی را در سنه ۷۰۴ هجری بنا کرده است و بعد از خاتمه مسجد حضرت شیخ جهان فانی را وداع و در سنه ۷۰۷ مقبره را بنا

مناره های موجود در ایران میباشد بواسطه اسلوب دلیلی بنا و تزیینات کاشی کاری هایش و بخصوص طرح کتیبه پهن کاشی فیروزه ای در ساقه آن بسیار جالب و در نوع خود منحصر بفرد واقع گشته است.

جای مناره در فاصله میان در مسجد و سردر خانقاه میباشد. در بالاترین قسمت های بدنه این عبارت (العظمت) بخط کوفی آجری برزمینه کاشی فیروزه ای تکرار شده. و در کتیبه پائین مناره جمله (الملك لله) چندین بار تکرار شده است. و پائین تر آن کتیبه تاریخی بخط ثلث برجسته بر قطعه ای از کاشی فیروزه ای بدین شرح نوشته شده: (امریناه هذه المنارة العالیة والقرفة الرفیعة الملك الاعظم المساحب المعظم اعدل ملوك العجم بانی قواعد الخیرات منبع السعادات باسط الامن والامان ناشر العدل والاحسان شمس الدولة والدین ناصر الاسلام و عون المسلمین محمد بن ابی علی تقبل الله حسناته فی شهر سنه خمس و عشرين و سبعمائة).

آخرین کتیبه پائین مناره در دو لوحه مجزا از یکدیگر بخط آجری روی کاشی فیروزه ای نوشته است. (امیر کبیر جلال الدین عبدالله . . .) (بمساعی السمد الاصفهانی المعظم کمال الدین محمد جزاء الله خیراً).

کتیبه جدید مناره

بالای کتیبه کاشی پهن فوقانی مذکور و انتهای بدنه متمل بطاق هلالی پای مناره کتیبه جدید مثلثی شکلی بخط

۱۰ - این کتیبه که پس از تعمیرات سال ۱۳۴۲ با اهتمام صدیق اکرم حکمران نطنز که از آزادیخواهان روشنفکر و مجاهدین سمر مشروطیت بود انجام گرفته چون حاوی اطلاعاتی از چگونگی این ابنیه میباشد عیناً در اینجا منعکس میگردد.

سوم در دو کتیبه خط کوفی اولی و بعد در دو کتیبه داخلی خط کوفی گلدانی را بخوبی میتوان مشاهده کرد. چهارم اصول مهندسی و ترسیمات و صنایع مستظرفه و کاشی‌سازی آن زمان را در نهایت کمال نشان میدهد پنجم در خاتمه از عموم فرزندان خلف وطن تمنی دارد که در حفظ این سردرب خرابه که هزاران مزایای دیگر دارد مراقبت فرمایند که علما تاریخی و صنعتی از این بنا بهره‌مند گردند صدیق اکرم حاکم نطنز. کتبه میرزا عباس خلف مرحوم حاجی میرزا حسین نطنزی ۱۳۴۲ عمل استاد حسین قصاب خلف مرحوم علی محمد نطنزی ۱۳۴۲.

مسجد کوچک میر نطنز

شماره ثبت ۲۰۹ ثبت تاریخی تیرماه ۱۳۱۳
از بناهای قدیم این مسجد کوچک اثر تاریخی مهمی که باقی مانده است فقط محراب گچ‌بری گرانبهای است که با وجود خرابیها و تغییر و تصرفاتی که بعنوان مرمت در آن بعمل آمده باز هم نمونه اصیلی از محرابهای گچ‌بری دوره سلجوقی و مغول بشمار میرود.
آقای گدار در کتاب آثار ایران درباره خصوصیات فنی و تاریخی این محراب چنین مینویسد:
(این محراب بر روی هم و بطور کلی مثل سایر محرابهای دوره سلجوقی و مغول میباشد. یعنی دارای دو طاقچه روی هم

نموده است و در طول هیجده سال مشغول تعمیر خانقاه گردید که سردرب آن دلالت بر عظمت کل بنا مینماید و در سنه ۷۲۵ بنا دو خورشید موجود است ثابت میدارد که دولت هفت قرن زیادی داشته است متأسفانه در اثر لاقیدی و سهل‌انگاری و بدبختی‌های متراکمه این ملت و از گون‌بخت و غفلت‌های زمامداران سابق موقوفات در شکمها فرو رفته و چنین بنا و آثار تاریخی که مزایای آنرا ذیلاً برای اطلاع عموم ثبت مینماید در هم ریخته و حالیه تنها سردرب آن باقیست. من بنده خدا عبد مولا میرزا غلام حسین خان نوری صدیق اکرم ایران دوست که در هفتم شهر رمضان ۱۳۴۱ هجری قمری مطابق سوم شهریور ۱۳۰۲ شمس مأمور وارد نطنز شدم. بمجرد مشاهده این سردرب گرانبها در بحر حیرت فرو رفتم با تأسف زیاد از گذشته بفکر آینده افتاده همت گماردم و بتعمیر آن قیام و اقدام نمودم که این سردرب در آن واحد چندین موضوع مهم را نشان میدهد برای اخلاف و وطن پرست ایران دوست خود یادگار نگاه بدارم که آیندگان قدر و قیمت علمی و عملی گذشتگان و بنیان‌گذاران پاک خود را همواره منظور نظر قرار دهند اولاً دریشانی بنا دو خورشید موجود است ثابت میدارد که دولت هفت قرن قبل ایران مثل دولت‌های قبل از اسلام تنها علامت دولتی که خورشید بوده است استعمال میکردند دوم خط نسخ هفت قرن قبل را در عین کمال بخوبی در کتیبه اول نشان میدهند.

سنت راست قسمت بالای سردرب بیت‌السیاده والعهاده

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
موسسه تخصصی زبان
موسسه تخصصی زبان

ویک کتیبه است که قاب مانند آنرا احاطه کرده است . نقوش گل و برگ که بر آن ساخته‌اند همچنین با کارهای دوره سلجوقی و مغول تفاوت زیادی ندارد . آنچه موجب امتیاز و است ظرافت و خشکی و لاغری ساخت است . عبارت آخری محرابهای دوره مغول به‌نوگشاد است و این محراب باریک‌تر و دقیق‌تر است و از این جهت نزدیک‌تر به یک محراب پیرحمزه ابرقواست که در فاصله سالهای ۵۱۰ و ۵۱۹ هجری ساخته شده است تا سیک مسجد جمعه اصفهان (۷۱۰ هجری) یا ایوان مزار پیربکران که در ۳۰۷ هجری بنا گشته است . نقوش حاشیه هم که نهایت دقت هندسی در آن بکار رفته بیشتر بیرش مقرنس شبیه است تا بکنده کاری گچ‌پسری و بهمین لحاظ مناسب‌تر با دوره سلاجقه است تا زمان سلطه مغول . بنابراین علی‌العجاله اگر این شاهکار را منسوب به عهد سلجوقیان کنیم چندان اشتباه نکرده‌ایم ."

آثار تاریخی قریه افوشته

دهکده کوچک و زیبایی افوشته بفاصله دو کیلومتری قصبه نظنر چون از قدیم‌الایام بواسطه موقعیت طبیعی آب و هوا و حسن صفا و منظرش منزل و ماوای گروهی مردان متمکن و مرفه آن دیار بوده و از این رو ابنیه عالی فراوان

بنامه سید واقف در ابتدای قریه افوشته (نظنر)

و آثار مختلف تاریخی در آنجا احداث نموده‌اند ولی بر اثر گبرودار و تاخت و تازهای بعد از دوره صفویه و همچنین از جهت تغییر پایتخت از اصفهان به تهران صفحه نظنر و بخصوص قریه افوشته که اعیان‌نشین این ناحیه بوده اهمیت و آبادانی خود را از دست داده . تا آنکه در آغاز مشروطیت که تمامی این ناحیه تحت تسلط راهزنان و گردن‌کشان قرار گرفت خاندانهای بزرگ و قدیمی افوشته ناچار به هجرت و وداع نمودن زندگی و سامان خود گردیدند آنگاه بناهای عالی شخصی قدیم یکباره رو بویرانی نهاد و آثار بناهای عمومی هم که در آنجا باقی مانده از جمله ساختمانهای دوره تیموری است که بشرح ذیل متعلق به یک خاندان محلی بوده است :

- ۱- سردر بیت‌السعادت و السیاده .
- ۲- خانقاه سید واقف .
- ۳- بقعه سید واقف .
- ۴- درهای منبت مسجد جامع افوشته .
- ۵- گنبد مقبره فرزند سید واقف .

سردر دارسیاده

از این سردر مجلل اکنون کاشی کاریهای زیبا و پر جلوه سه جبهه داخلی جلوخان باقی مانده ولی سقف آن فرو ریخته که با چوب تخته‌بندی کرده‌اند . از آثار دوره تیموریان بوده و بر کتیبه‌کاشی سه طرف جلوخان بخط ثلث سفید بر زمینه لاجوردی مضامین ذیل نوشته شده است :

(بیش فضل حضرت الهی و امداد کرم نامتناهی در ایام خلافت و دولت حضرت خاقان بن الخاقان ظل الله فی العالمین المؤید بتأیید الملك المنان معین السلطنة والخلافة والدينا والدين شاهرخ بهادرخان خلدالله تعالی خلافته و ایدعی العالمین رفته که ولایه از ممالک مخصوصه بود بیخط آن خطه نور حدیقه السلطنة نور حدیقه المعدلة السلطان ابن السلطان ابن السلطان المخصوص تعالی الملك الرحمن علاء الدولة والسلطنة والدينا بهادرخان خلدالله تعالی ملکه بناء این بیت‌السعادت و السیاده که همیشه قوا عیوش بروابط دوائم احکام مربوط باو از خاص المال بنده محتاج الفقیر الی رحمة الله الغنی حسن بن حسین الحسینی باتمام رسید فی شهر محرم الحرام سنه تسع و اربعین و ثمانمائه عمل الفقیر شیخ حسن بن نظام‌الدین بناء اصفهانی .)

خانقاه سید واقف

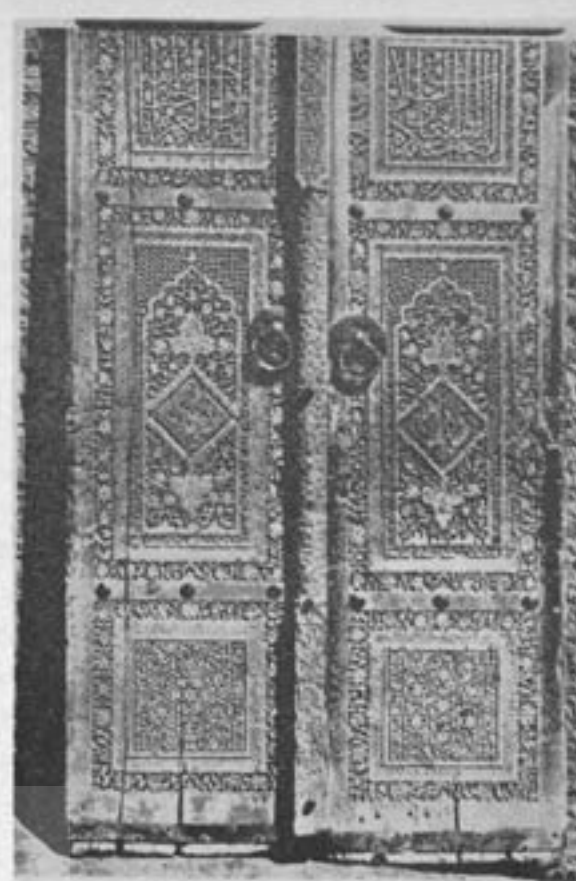
در داخل باغ و خانه واقع در پشت این سردر که ملکی اشخاص میباشد خانقاهی بوده است که بر اثر مرور زمان بنوعی در زیر توده‌های خاک و خاشاک انباشته شده بود که فقط قسمتی

۱۱ - ص ۳۶ و ۳۷ ج ۱ کتاب آثار ایران از نشریات اداره کل

حقیقات .

چپ : منظره ای از قریه برز
راست : يك جفت از درهای مسجد جامع افوشته

تمام شد سعادت بنای این مرقد
که روضه ایست منور از اتمام جهان
سواد قمر بهشت است زانکه در باش
درخت های گرانست و آبهای روان
در این مزار که هیچ قبر در نمی یابد
بغیر بانگ نماز و تلاوت قرآن
و بر هر دو لنگه در نیز بخط ثلث این ابیات کنده شده .
بده مرا تو خدایا در این خجسته سیر
بجزار مایه شادی و فتح نور و ظفر
بحرمت سه محمد بحق چهار علی
بسو حسن بحسین و بموسی و جعفر

انه هو الباقی

بزرگوار خدایا بآب روی نبی
که جرم ما بعلی در گذار و در گذران
جمیع زبده آل محمدی یارب
بفضل خویش بدار السلامان برسان
بیمن همت ایشان ببخش آنکس را
که یار و چاکر آل عباس است از دل و جان

کتابه حسین بن بازید

تاریخ کتیبه قرآنی صندوق منبت کاری
بقعه دارای تاریخ ۸۵۹ هجری است

هنر و مردم

از گچ بریهای بسیار ظریف سقف آن پیدا بود اما اخیراً که خاک
و خاشاک آنجا برداشته شده آثار پر ارزش دیگری از این قرار
نمودار گشته است .
ازاره های اطراف این چهارطاقی با کاشی های شش پر
کوچک رنگارنگی ساخته شده که حاشیه های بالا و پائین آن
با کتیبه های نازکی از کاشی معرق خوش آب و رنگ بسیار ظریف
و کم نظیری تزئین یافته است . و نیز متصل باین خانقاه چهار
طاقی کوچکتر دیگری با همان طرح و نقشه و کاشی کاری و
گچ بری ها که گویا خلوت و نمازخانه خانقاه بزرگتر بوده است
زیر خاک بیرون آمده است .

مقبره سید واقف

این بنای آجری هشت ضلعی با گنبد فیروزه رنگ و
کتیبه بخط کوفی ساقه گنبد که بر فراز تپه ای مشرف به آبادی
افوشته ساخته شده از دور جلب نظر میکند .

ایوان مدخل مقبره دارای درجوبی منبت کاری گرانبهایی
است که بر لوحه هلالی شکل بالای در این مضامین کنده شده .

بعون خالق بیچون هر دو جهان

بعهد شاه جهان شامرخ بهادرخان

بیمن همت عالی تاج دولت و دین

حسین منبع جود است و معدن احسان

بسال ثمان عشرین از ثمانمانه

بسمی صاحب این روضه مرتضی زمان

مسجد جامعه افوشته

این مسجد که در نیمه اول قرن نهم هجری ساخته شده از آثار قدیمه آن دو درگاه درجوبی منبت کاری باقی مانده که در گراور نمودار گردیده . مضامین کتیبه های کنده کاری آنها نیز از این قرار است :

(لصاحبه السعادة والسلامة)

(وطول العمر مباحث حمامة)

(خداوند این در مبارک مرتضی اعظم سید حسین الحسینی)

(عمل استاد حسین ابن علی نجار نقار قریة العبادی)

ویر در دیگر نیز چنین کنده شده :

چو در بسته گردد گشاینده اوست

چو ره یاوه گردد نماینده اوست

این در بشادکامی دائم خجسته یابد

بردوستان گشوده و بر خصم بسته باد

صاحبه و مالکه السیدجین

فی رمضان السنة احدى وثلاثین وثمان مائه

گنبد مقبره فرزند سید واقف

باندک فاصله از سردر دارلسیاده در زمین مسطحی بقعه آجری با گنبدکاشی کاری مانند مقبره سید واقف ساخته شده که میگویند یکی از اولاد سید واقف آنرا برای مدفن خود

ساخته و چون اودر عتبات رحلت نموده در این بقعه کسی مدفون نشده است .

بقاع امام زادگان

دربرخیزقراء و آبادیهای نظیر بقاعی چند از امام زادگان نیز موجود و معمور میباشد که هر یک دارای گنبد و یارگاہ و صحن و سرا و ایوان و صندوق های چوبی متبک روی قبر و آثاری از عهد صفویه هستند . مانند عون بن علی و امامزاده عبدالله که سنگ مرمر روی قبر آن مورخ سال ۹۷۲ هجری است و مزار بی برقیه برفراز یکی از تپه های مرتفع غربی مشرف باآبادی قصبه وبقاع امام زادگان ایبانه وبرز و غیره .

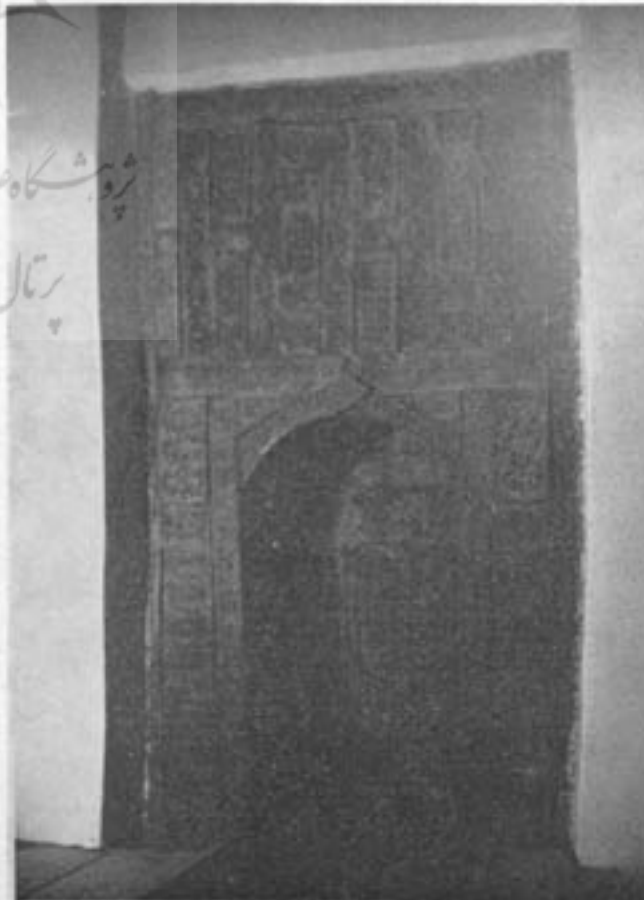
بقعه امامزاده قریه برز

دهکده برز (بروزن طرز) در سه کیلومتری ایبانه و دوازده کیلومتری پل هنجن واقع گشته از دهستان برز رود در منطقه کوهستانی نظیر میباشد .

در این آبادی بقعه قدیم امامزاده ایست بنام شاهزاده اسماعیل دارای گنبدکاشی کاری مخروطی شکلی است . سقف و ستونهای آن نیز مانند مسجد جامع ایبانه با چوب گردو ساخته شده و روی یکی از ستونها این اشعار را بخط نستعلیق کنده کاری کرده اند .

شیر مسجد جامع ایبانه - مورخ به سال ۱۶۶

محراب چوبی در مسجد جامع ایبانه - مورخ به سال ۱۷۷ هجری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم اسلامی

نجار چو کرد کشته فیض درو
من هم بی تاریخ نمودم یک و دو
ز استاد محب حساب جستم گفتا
کردم آباد فرش مسجد از نو

۱۰۲۳

بریکی از کتیبه‌های باقی مانده از منبر منبت کاری نفیس مسجد که بر اثر سیلاب از هم پاشیده شده است این عبارت خوانده میشود:

(امر هذا المنبر العبد الضعیف المذنب محمد بن ابوالقاسم بن عیسی غفر الله له بتاريخ شهر ربيع الآخر سنة ثلاث و اربعین و خمسائة) ۵۴۳ .

مسجد جامع ایبانه

دهستان ایبانه در دامنه شمال غربی کوه کرکس از آبادیهای معروف خوش آب و هوای ۳۸ کیلومتری نطنز میباشد. خصوصیات زندگانی و اخلاقی مردم آن بویژه علاقه‌مندی که بحفظ آداب و رسوم و سنن ملی و قدیمی خود دارند از جمله مباحث سودمند تاریخی است که در خور بررسی دقیق و تحقیقات مفصل‌تری میباشد. چنانکه این راه و روش موروثی و دیرینه آنان از وضع ساختمانها و ابنیه عمومی تا طرز لباس مردم وزن و نگاهداری و محافظت آثار تاریخی آنجا بخوبی نمودار میگردد. مهم‌ترین بنا و اثر تاریخی این قریه مسجد جامع آنجا است که از تاریخهای مختلف آن معلوم میشود مکرر تعمیر شده است. محراب بزرگ مسجد که از چوب گردوی قهوه‌ای رنگ ساخته و منبت کاری شده دارای کتیبه‌های قرآنی برجسته با نام بانی آن (مولانا عزالدین فرزند مولانا بهاء‌الدین محمد) و تاریخ ۷۷۶ هجری است. ولی قدیم‌ترین اثر تاریخی این مسجد منبر چوبی منبت کاری آنست که در سال ۴۶۶ هجری ساخته شده و با خط کوفی در کتیبه آن نوشته است. (فی المحرم سنه ست وستین و اربع مائة رحم الله من قراء و نظره).

تاریخ آخرین تعمیرات آن سال ۱۳۱۱ قمری میباشد که توسط استاد صفر علی بیدگلی بعمل آمده است) در سقف مسجد نیز همچنان تخته‌هایی از چوب گردو و با نقشه منظم هندسی مربع شکل و بطرح زیبایی قاب‌بندی و بکار برده شده و در کتیبه آن بخط نستعلیق چنین نوشته است. (این دو کلمه در اوایل عهد سلطان جم خدم و خاقان فرشته حشم السلطان العادل نادر شاه الملقب بولی‌النعمة ست تحریر پذیرفت و مشارالیه در هندوستان با عساکر منصوره تشریف داشتند و پادشاهی عراق و نیابت خود را بفرزند ارجمند خود رضاقلی میرزا مقوض و شاه طهماسب این شاه سلطان حسین نورالله مرقده در بلده سبزوار قزول اجلال ارزانی داشت بلکه مقید بود فی تاریخ

غره محرم الحرام ۱۱۵۲).

از آثار قدیمی دیگر ایبانه یکی بنای معصوم‌زاده و دیگر قلعه آن است.

بقعه شاهزادگان اسحق و ایوب نیز دارای صحن و ایوان و رواق و صندوق مشبك چوبی است و بر فراز بقعه نیز گنبد کاشی مخروطی شکلی ساخته شده است.

عباس آباد شکارگاه

در کنار راه اسفالته کاشان و نطنز (پنج کیلومتری پل هنجن بطرف قصبه) بقایای کاخ و باغ عباس آباد از آثار و ابنیه شاه عباس بزرگ بطوریکه عکس و گراور آن ملاحظه میشود هنوز استخوان‌بندی اولیه آن برجها و باقی مانده است.

این کاخ و بستان‌سرای بیلاقی که زمانی تفرجگاه و محل سیرو گردش و شکارگاه پادشاهان صفویه و شاهد بزم و محافل طرب و شادی آنان بوده اکنون سالها است که بمسورت مزرعه و ملک اشخاص درآمد.

موقعیت طبیعی و افق دل‌انگیز این کوشک منفرد محصور به باغ و بستانی انبوه و سرسبز در بیخ و خم دامنه‌های کوهساری واقع گشته که از سمت باختر به قلعه‌های بلند و پربرف کرکس کوه تکیه دارد و از سوی خاور مشرف به پست و بندلی تپه ماهور هائی است که اندک‌اندک فرونشسته تا چشم‌اندازی به مراتع و چراگاههای جلگه پهناور افکنده و فضای بیکران را زیر نظر می‌آورد. و این خود حسن سلیقه و ذوق سرشار پادشاهان آن سلسله را در احداث آثار و ابنیه خود بخوبی نمودار و جلوه‌گر می‌سازد چنانکه گروه خاورشناس فرانسوی در کتاب تمدنهای خاورمیانه بدینگونه اظهار عقیده مینماید که: (زیبائی و شکوه کاخهای صفوی تنها در صنعت معماری و با دربرینات ماهرانه آنها نیست بلکه باید حسن انتخاب مکان و نقشه ساختمانی و طرز اداره آنها را مورد دقت قرارداد.)

گنبد باز

در رأس یکی از قلعه‌های سلسله کرکس کوه و مشرف بجاده شوسه کاشان و نطنز گنبد آجری بزرگی از عهد صفویه باقی مانده که هنگام عبور از این راه بخوبی پیداست. ولی راه رفتن بی‌الای آن بسیار سخت و ناهموار میباشد.

محمود بن هدایت‌الله نطنزی یکی از مورخان عهد صفوی درباره علت وجودی این گنبد و وجه تسمیه آن مینویسد:

(در سال ۱۰۰۶ هنگامیکه شاه‌عباس از اسفهان به پایتخت خود قزوین مراجعت می‌نمود شکارکنان از اردستان به نطنز آمد. یکی از بازهای شکاری که مورد علاقه وی بود پس از شکار نمودن چند کبک یکی از آنها را تعقیب نمود. آن کبک

باغ وینای قدیمی کاخ عباس آباد شکارگاه درکناره جاده اسفانه کاشان - نطفز

از ترس جان بچاهی فرورفت . باز هم در عقب وی بچاه فرو شد و کبک را بر روی آب گرفت اما چون بالو پر بازترشد نتوانست بیالا پرواز کند ناچار شخصی بچاه رفته بازرا نجات داد اما بر اثر سردی هوا که در آنسال بحد اعلا رسیده بود باز تلف گشت و شاه از این پیش آمد متأثر شده بطرف کاشان عزیمت نمود و بنجم الدین محمود بیگ (نیریه امیرنجم ثانی) که در آن ایام بحکومت نطنز منصوب شده بود امر داد که بازرا در محل بلندی دفن و عمارتی برمدفن وی بسازد حاکم مزبور گنبدی عالی برمدفن باز ساخت و این گنبد هنوز در نطنز بر فراز کوهی باقی است .

قلعه و شاق نطنز

در یکی از ارتفاعات کوه کرکس آثار قلعه خرابه ایست که حاکی از سوابق ممتد تاریخی آن میباشد . این قلعه در سده هشتم هجری از قلاع مسکون و معمور نطنز بوده است که حمدالله مستوفی عنوان مستقلی برای آن قائل گردیده و گوید : (وشاق : قلعه ایست در ولایت نطنز و چون وشاق بر آنجا حاکم شد بوشاق معروف گشت) .

(چو سرکشی که بهر صبحدم بگاہ طلوع

درآید از کموت پسای آفتاب بسنگ)

در زمان آبادی این قلعه که بر قلعه کوهی سرسخت ساخته شده همه گونه لوازم زندگی فراهم آورده بودند چنانکه آثار و علائم برخی از آنها مانند آسیای بادی آن تا بحال باقی مانده است . اطراف آن کوه بنوعی بریده شده که راه بالا رفتن و رسیدن بقلعه بوسیله میخهای کلفت آهنین که بر بریده کوه کوبیده شد امکان پذیر بوده است .

برخی از مآخذ و مراجع این مقاله

علاوه بر معاینه و بررسی های محلی و ضبط نمودن کتیبه ها مآخذ و کتابهای ذیل نیز مورد استفاده نگارنده قرار گرفته است :

آثار البلاد و اخبار العباد زکریای قزوینی .

اعلاق النقیسه ابن رسته ج ۷ .

کتاب الانساب سمانی .

المسالک و الممالک اصطخری .

معجم البلدان یاقوت حموی .

قاموس اللغة فیروز آبادی .

آثار ایران (بزبان فرانسه) آندره گندار ج ۱ .

آثار ایران ترجمه آقای مصطفوی مدیر کل پیشین

باستان شناسی .

تاریخ اجتماعی کاشان تألیف نگارنده

تاریخ قم

تمدنهای خاورمیانه تألیف کروسه فرانسوی .

الذریعه ج ۸

لغت نامه دهخدا ج (اختیار) .

دیوان سید ابوالرضا راوندی .

ج ۳ فرهنگ جغرافیائی .

المآثر و الآثار .

مرآت قاشان سهیل ضرابی

تذکره هفت اقلیم .

سفرنامه سرپرسی سایکس .

ریحانة الادب ج ۴

تذکرات القلوب

شاهکارهای هنر ایران .

گنجینه آثار تاریخی اصفهان .

محاسن اصفهان .

صنایع ایران ظروف سفالین دکتر بهرامی .

بستان السیاحه و طرائق الحقایق .

اطلاعات ماهانه ش ۳۹ س ۸ بقلم آقای سید محمد تقی

مصطفوی .

مجه یادگار ش ۴ س ۵ نگارش پرتوی بیضائی .

نسخ خطی

تاریخ عباسی ملاجلال منجم شاه عباس اول .

ج ۲ تاریخ نقادة الآثار محمود نطنزی .

خلاصة الأشعار تقی الدین کاشی .